

1905 Rus Devrimi'nin Genel Bir Değerlendirmesi

Kezban ACAR

Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi (Manisa)

Özet

1917 devriminin gölgesinde kalmasına rağmen, 1905 devrimi Rus tarihinde en az 1917 devrimi kadar önemli bir yere sahiptir. Bazılarına göre 1917 devriminin bir “provası,” bazılarına göre özellikle 1906 İran devrimine esin kaynağı olan; Osmanlı'daki 1908 devrimi de dâhil o dönemde görülen “anayasal” hareketlerin ilki, bazılarına göre ise Avrupa'daki 1848 ihtilallerini andıran gecikmiş “liberal-burjuva” bir devrimdir. Hatta Fransız devriminin etkisinde bir devrim olduğunu iddia edenler bile vardır. 1905 devrimi bunlardan sadece biri değil, hepsi, hatta daha fazlasıdır. Bu makale, genel olarak devrimin nedenlerini ve hükümetin bunlara tepkisini açıklamayı ve sonuçları üzerinde genel bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Bu yapılırken, ayrıca 1905 devrimi ile aynı dönemde ortaya çıkan İran ve Osmanlı devrimleri arasında bazı karşılaştırmalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: 1905 Devrimi, Sosyalizm, Liberalizm, Anayasal Monarşi, Ekim Manifestosu

79

Dîvân *DISİPLİNLERARASI*
ÇALIŞMALAR DERGİSİ

cilt 13 sayı 24 (2008/1), 79-98

1917 DEVRİMİNİN GÖLGESİNDE kalmasına rağmen, 1905 Devrimi Rus tarihinde en az 1917 Devrimi kadar önemli bir yere

sahiptir. Bazılarına göre 1917 devriminin bir “provası”¹ bazılarına göre özellikle 1906 İran devrimine esin kaynağı olan; Osmanlı’daki 1908 devrimi de dâhil o dönemde görülen “anayasal” hareketlerin ilki,² bazılarına göre ise Avrupa’daki 1848 ihtilallerini andıran gecikmiş “liberal-burjuva” bir devrimdir.³ Hatta Fransız devriminin etkisinde bir devrim olduğunu iddia edenler bile vardır.

1905 Devrimi yukarıdakilerden sadece biri değil, hepsi, hatta daha fazlasıdır. Bu devrim, aslında kökenleri 1860’larda II. Aleksandr’ın başlattığı, bazılarınca on dokuzuncu yüzyılın *glastnostu* olarak adlandırılan “büyük reformlara” kadar giden; Rus çarlık sistemindeki sosyal ve ekonomik gelişmelere, özellikle 1880’lerden beri görülen sanayileşme atılımlarına rağmen, politik sistemin değişmemesinin bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle, rejimin sosyal ve ekonomik gelişmelere uygun bir biçimde dönüşmemesinin ifadesidir. 1825’te, bazı subayların yine anayasal monarşi getirmek amacıyla gerçekleştirdiği darbe girişimini saymazsak, Rusya’da rejimi değiştirmeye yönelik atılan ilk ciddi adımdır. Bu makale, söz konusu devrimin nedenleri ve sonuçları üzerinde genel bir değerlendirme yapmayı; kimlerin neden katıldığını ve hükümetin devrime bakışını açıklamayı amaçlamaktadır. Bu yapılırken, aynı dönemde ortaya çıkan İran ve Osmanlı devrimleri ile de karşılaştırmalara yer verilecektir.

1905 Devriminin temelleri veya nedenleri, esasen Kırım Savaşı’ndan (1853–56) sonraki dönemde yapılan reformlara ve bunlar sonucunda ortaya çıkan gelişmelere kadar gider. Bu reformların başında, Rus köylüsünü rahatlatacağı ümit edilen fakat istenilen sonucu vermeyen serflikin ilgası (Şubat 1861) gelir. Aleksandr’ın serfliği ilga etmesinin en önemli nedeni, hantal ekonomik ve sosyal yapıyı değiştirip ilerleme sağlamak ve köylerde gittikçe artan ayaklanmalara son vermektir. Bu ayaklanmaların başlıca sebebi, Kırım Savaşı sırasında gönüllü olarak orduya yazılanların serflikten azat edileceğine dair söylentilerdir. Özellikle Nikolay’ın ölümünden sonra artan bu ayaklanmalar önemli bir sorun teşkil etti. Örneğin, Ri-

1 V.I. Lenin, “*Left-Wing Communism—An Infantile Disorder*”, Resistance Books, 1999, s. 34.

2 Dietrich Geyer, *Russian Imperialism: The Interaction of Domestic and Foreign Policy, 1860–1914* (translated from German by Bruce Little) Berg, New York 1987, s. 226.

3 David Parker, *Batı’da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560–1991*, çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 202.

yazan bölgesinde ve daha sonra Tambov, Vladimir, Simbirsk, Saratov, Voronezh, Nijni-Novgorod ve Penza'da birçok karışıklık çıktı. Seferberlikle ilgili bildiri, Kiev bölgesinde Kazaklar tarafından da orduya katılmaları karşılığında aristokratların otoritesinden kurtulacakları şeklinde yorumlandı. Olayların büyümesi üzerine, idarî otoriteler askerî birlikleri yardıma çağırmak zorunda kaldı.⁴

Aleksandr bu tür ayaklanmaların ve karışıklıkların giderek büyümesini ve bir devrime dönüşmesini engellemek için serfliğin ilgasının gerekli olduğuna inandı. 30 Mart 1856'da Moskova aristokratlarına hitaben yaptığı konuşmada, "serflik sisteminin değiştirilmeden devam edemeyeceğini ve sistemin aşağıdan (halk tarafından) ilga edilmeden yukarıdan ilgasına başlamanın daha iyi olacağını ve bunun nasıl yapılacağı konusunda hep birlikte karar verilmesi gerektiğini" belirtti.⁵ Daha sonra serfliğin tartışılması ve ilga metotlarının belirlenmesi için birtakım komisyonlar kuruldu. Bu komisyonlardan biri de 1857 yılının başında çalışmalarına başlayan "Köylü Sorunu Hakkındaki Esas Komite" idi. Bu komite ve çalışmalarıyla ilgili gözlemler ve raporlar, boyarların büyük çoğunluğunun serfliğin ilgasına karşı çıktığını, sadece küçük bir grubun çara destek verdiğini göstermektedir. Çoğunluğu Moskova ve St. Petersburg bölgesinden olan bu aristokratlar, "serfliğin ilgası için çok erken olduğunu; bunun olması durumunda aristokratların iş gücünden yoksun kalacağını; hatta köylülerin kendi toprakları için bile çalışmayacağını; bunun da üretimde düşüşe ve bunun sonucunda gelecek enflasyon, kıtlık, hastalık ve ulusal boyutta fakirliğe sebep olacağını" ileri sürdüler. Ayrıca bu aristokratlar, serfliğin ilgasının Pugaçev isyanı gibi isyanlara hatta demokratik bir devrime neden olacağını iddia ettiler.⁶ Bu muhalefete ve itirazlara rağmen, serflik 1861'de kaldırıldı. Bu, Rus sosyo-ekonomik yapısı açısından önemli sonuçlar doğurdu. Her şeyden önce köylülerin kendi hakları olarak gördükleri toprakları onlara hemen vermek yerine 49 yıla kadar varan uzun süreli bir ödeme sonunda verilmesini esasa bağlaması, köylülerde güçlü bir haksızlık duygusu ve ümitsizlik doğurdu. *Mirin* ("ortak sorum-

4 Ya. A. Solov'ev, "Zapiski Senatora Ia. Solov'eva," *Russkaia Starina*, 27 (February, 1880), s. 320, 324; 30 (February 1881), s. 231-32; 30 (April 1881), s. 754.

5 S. S. Tatişçev, *Imperator Aleksandr II*, 2 vols. A. S. Suvorin, St. Petersburg, 1911, I, 278.

6 "Zapiski Senatora Ia. Solov'eva", s. 756.

luluk” anlayışı merkezinde oluşan köy teşkilatı) etrafında toplanan geleneksel toplum yapısını ve aile bağlarını derinden sarstı; köylerden kentlere göçü hızlandırdı. Toprak sorunu dışında köylülerin en büyük sıkıntısı, artan vergi yüküydü. 1871’de 29 milyon ruble olan vergi tutarı, 1890’larda 119 rubleye çıktı.⁷ Serfliğin ilgasından sonra toprak sahiplerine ödemek zorunda kaldıkları taksitler dışında giderek artan vergi borçları, köylü isyanlarına neden oldu. 1902 yılının Mart ayında Poltova ve Kharkov eyaletlerinde yüzlerce köylü, toprak sahiplerine ait depoları basıp, buğdaylara el koydular. Bunun hakları olduğunu ve çarın kendilerini desteklediğini düşündüler; “kısa bir süre sonra aristokrat-köylü ayırımının kalmayacağına” inandılar.⁸ Bu tarihte keskin bir biçimde artan “toprak” sorunu, gerek 1905 devrimi sırasında gerekse 1917 devriminde, devrimcilerin gündeminde önemli bir yer işgal etti. Bununla birlikte köylüler taleplerini daha çok sosyal ve ekonomik alanlarla sınırladılar; politik hak talepleri daha çok devrim sonrasında başladı.

Köylerde hâl bu iken; aristokratların durumu da pek iç açıcı değildi. Tüccar sınıfının ve özellikle sanayici bir grubun ortaya çıkışı ve büyümesi yanında 1861’den sonra başlayarak, çarlığın son dönemindeki yoğun toprak satışı ve köylülerin ve devrimci partilerin toprağın daha eşit dağılımı yönündeki talepleri, aristokratların statülerini tehdit etti. Ayrıca serfliğin ilgasından sonra tarım işçilerine ücret ödemek zorunda kalan aristokratlar, 1891’de gündelik 30 kopek olan ücretlerin, 1893’te 74 kopeğe kadar çıkmasından zarar gördüler. İşçi ücretleri artarken, aynı dönemde buğday fiyatlarında düşüşler olması, aristokratları dar boğaza soktu. Bu gelişmelerden sonra aristokratlar, devlet kurumlarındaki mesleklere daha çok ilgi göstermeye başladılar; topraklarını da ya kiradılar ya sattılar.⁹ 1905’e kadar aristokratların % 61-62’si topraksızlaştı. Aristokratların önem kaybetmesiyle birlikte merkez, çok yakın bir müttefikinden yoksun kaldı ve geleneksel toplumsal ve politik yapı çöktürmeye başladı. Hatta aristokratlardan bir kısmı, 1900’lü

7 Abraham Ascher, *The Revolution of 1905. 1, Russia in Disarray*, Stanford University Press, California 1988, s. 26.

8 G. M. Hamburg, “The Russian Nobility on the Eve of the 1905 Revolution,” *Russian Review*, c. 38, sy. 3, (July, 1979), s. 323-338.

9 Elise Kimerling Wirtschafter, *Social Identity in Imperial Russia*, Northern Illinois University Press, Dekalb 1997), s. 30-34, Hamburg, “The Russian ...”, s. 328.

yılların başındaki *zemtsvolarda* oluşmaya başlayan reform hareketine katıldılar ve rejimi eleştiren bir tavır takındılar.¹⁰

Tarımdaki gelişmeler dışında ikinci önemli gelişme, 1850'lerde başlayan fakat özellikle 1880'lerden sonra, Sergei Witte'nin ekonomi bakanlığı döneminde (1892- 1903) büyük bir ivme kazanan, doğrudan vergilerle ve Fransa ve Belçika gibi Avrupa ülkelerinden alınan kredilerle finanse edilen sanayileşme süreciydi. Witte, sanayileşmeyi ve ekonomik gelişmeyi modernleşmenin bir aracı olarak gördü ve onun döneminde Rusya ekonomik açıdan önemli gelişmeler kaydetti. Örneğin 1880'de 22.865 kilometre olan demiryolu ağı; 1890'larda 30.860, 1904'te ise 59.616 kilometreye ulaştı. Güney Rusya'daki kömür üretimi ise 1890'da 183 milyon *pood* iken (1 *pood*, 16.4 kg.) ton iken; 1900'de 671 milyon *pooda* ulaştı; benzer şekilde 1890'da 8.6 milyon *pood* olan çelik üretimi, 1900'de 75.8 milyon *pooda* yükseldi. Ayrıca tekstil sanayinde de önemli artışlar kaydedildi. 1890'dan 1900'e kadar pamuk üretimi iki katına çıktı; tekstil üretimi üçte iki oranında arttı. 1914'e gelindiğinde Rusya, dünyanın 5. büyük sanayisi idi. Üretimdeki bu artışa paralel olarak işçilerin sayısı da yükseldi. 1840'tan 1910'ların başlarına kadar işçi sayısı dört kat arttı. Bununla birlikte Ascher gibi araştırmacılar, işçi nüfusunun 1890'ların sayısının toplam nüfusun ancak % 2.4'üne karşılık geldiğini ve en fazla 5 milyon civarında olduğunu belirtirler. Genel nüfustaki küçük oranlarına rağmen işçiler, 1905 Devriminin önemli bir motor gücü haline geldiler. Bunun en önemli nedeni, iş ve yaşam koşullarının giderek kötüleşmesiydi. Daha da önemlisi bunu ifade edebilecek kanallardan, sendikal, yasal ve siyasi haklardan mahrum olmalarıydı. Devletin işçiye bakışı, otoriter bir devletin bakışıydı. Sanayide fabrikatörlerin çoğunluğunu oluşturan toprak sahiplerinin "paternalist disiplini" söz konusuydu. Yasalar da işçileri korumaktan ziyade işverenlerin onlar üzerindeki kontrolünü arttıracak nitelikteydi. Örneğin 1845 Ceza Kanunuyla toplu direniş ve grev yasaklanmıştı; yine devlet tarafından sözde işverenleri denetleyecek müfettişler atanmıştı. Ama bunlar da fabrika sahiplerinden çok işçileri denetlemekteydi. Witte'nin 1902'de önerdiği grevin yasallaştırılması teklifi konusunda hiçbir adım atılmadı.¹¹ Buna rağmen ve esasen bu şartlar yüzünden işçi sınıfı 1860'lardan itibaren kurulmaya başlayan gizli devrimci örgütlerin propagandaları ve örgütsel faaliyetlerinin de

10 Hamburg, "The Russian...", s. 336.

11 Ascher, *The Revolution of 1905*, s. 19- 22.

etkisiyle kısa süre içinde politize oldular ve çalışma yerlerinin ve şartlarının iyileştirilmesi, işçi hakları ve özellikle örgütlenme hakkının kazanılması yönünde taleplerde bulundular.

Dönemin en önemli işçi hareketleri, liman ve tersane işçilerinin yoğun olduğu St. Petersburg ile Rusya ağır sanayisinin merkezi Moskova ve civarında gerçekleşti. Devrimci entelektüeller bu dönemde yazdıkları yazılarla, işçi sınıfının politize olmasını sağladılar ve devrimci harekete zemin hazırladılar. Bunlardan en önemlileri Georgii Valentionoviç Plekhanov (1856–1918) idi. Plekhanov önce halkçı “Toprak ve Özgürlük” örgütüne üye idi. Fakat daha sonra 1879’de bu örgütten, örgütün savunduğu politik terör metoduna karşı çıkarak ayrıldı ve bir süre toprağın eşit paylaşımını ön gören Çernyi *Predel* (Siyah Paylaşım) adlı başka bir örgüte girdi. Daha sonra 1880’de İsviçre’ye gitti ve orada popülizmden vazgeçti ve Marksizm’e sarıldı. Plekhanov, *Farklılıklarımız* adlı eserinde, modern ekonomik sistemin Rus ekonomisinin temeli olan toprak-komün-sistemini yıktığını; bununla birlikte devrim hareketinin, ekonomileri yıkılan köylülerden değil, işçilerden geleceğini belirtti. Çünkü ona göre, köy komünü karakteri itibarı ile komünist bir toplum yapısından çok burjuva bir toplum yapısına kayma eğilimi göstermekteydi. Bu nedenle Rus entelektüeli, işçiler üzerine yoğunlaşmalı, onlara devrim için rehberlik etmeliydi. Plekhanov, endüstriyel bölgelerdeki işçilerin örgütlenmesini, sosyalist bir partinin kurulmasını ve bu partinin faaliyetleri ile köylülerin de devrim hareketi içine çekilmesini önerdi: Terörün devrim için kullanılabileceğini ama kontrolden çıktığı zaman ona zarar verebileceğini belirtti. Bu görüşlerden hareketle Plekhanov, 1884’te Cenova’da “İşçi Grubunun Özgürlüğü” (*Osvobojudenie Truda*) isimli bir örgüt kurdu. Plekhanov, “devasa bir makine olan despot bir polis devletinin bütün yükünü işçi sınıfının omuzlamakta olduğunu, bunun ancak işçiler, üretim araçlarının tamamına sahip olursa sona erebileceğini” belirtti.¹²

İşçilerin örgütlenmesi, grevler ve sokak protestoları ilân ve bildiri dağıtma gibi faaliyetlerde işçi sınıfına rehberlik ve öncülük eden entelektüeller arasında, arkadaşları ile birlikte 19 Nisan 1895’te, “İşçi Grubunun Özgürlüğü için Mücadele Ligi” isimli gizli bir örgüt kuran Vladimir İ. Ulyanov da vardı. Örgüt, “Rusya işçileri için, ka-

12 G. V. Plekhanov, *Soçineniya*, 24 cilt, Gosizdat, Moscow 1923–27), II, 357–58.

pitalistlerin ve hükümetin onları itaat altına almak için vurduğu zincirleri kırmanın zamanının geldiğini ve onların da diğer işçilerin mücadelesine katılması gerektiğini savundu. “Dünyanın bütün işçileri, birleşin!” sloganı ile ise bir devrim ihtilâli beklentisinin sinyallerini verdi.¹³ Bu örgüt, ileride “Rusya Sosyal Demokratik İşçi Partisi”nin (RSDİP) temelini oluşturdu ve 1896 yılı St. Petersburg işçi grevlerinde aktif rol oynadı.¹⁴ Ulyanov daha sonra, 1895 Şubat ayında St. Petersburg’da yeni limanda baş gösteren grev sırasında işçilerin *Soyuz bor’by* (Mücadele Birliği) kurmasına yardım etti. Bu faaliyetlerinden dolayı birliğin diğer liderleri ile birlikte Aralık 1895’te hapsedildi ve Sibirya’daki Lena nehri civarına sürgüne gönderildi. Lenin sürgünde kaldığı süre içerisinde, *Şto Deyalet? Nabolevşie voprosy naşego dvijeniya* (Ne Yapılmalı? Hareketimizin Can Alıcı Soruları) isimli kitabını yazdı. Kitabı, 1902’de kendisi sürgünden döndükten sonra basıldı. Plekhanov gibi, Lenin de Rus entelektüellerinin işçi sınıfını eğitmesi gerektiğini ve “onları tam anlamıyla bir devrimci gibi yetiştirmeleri” gerektiğini belirtti.¹⁵ 1880–1900 yılları arasında gizli örgütlerde faaliyet gösteren yaklaşık 5.000 devrimci vardı; bunların sayısı giderek arttı. Örneğin 1904’te faaliyet gösteren yaklaşık 10.000 Marksist vardı.¹⁶

Bütün bu faaliyetler artarak devam etti ve Nikolay yönetiminin bastırma politikalarına karşın Rusya’nın merkezi şehirlerinde işçi hareketlerinin ortaya çıkmasında etkili oldu. 1903’te 550 iş yerindeki 138.877 işçi grevdeydi.¹⁷ İşçilerin katılımı ve hatta öncülüğü bakımından ve taşıdığı Marksist/sosyalist ton itibarıyla Rus devrimi hem ordu, esnaf, zanaatkâr ve ulemanın etkili olduğu 1906 İran devriminden hem de daha çok bürokrasi, ordu ve esnaf ve zanaatkâr grubunun etkili olduğu 1908 Osmanlı devriminden köklü bir biçimde ayrılır.

Fakat 1905 Devrimini işçilerin ve köylülerin desteklediği salt sosyalist bir devrim olarak nitelemek doğru olmaz. Aslında bu

13 Vladimir L. Burtsev (ed.), *Za Sto Let, 1800–1896: Sbornik poistorii političeskih i obşçestvennikh dvijenii v Rossii*, London 1897, s. 262–63.

14 Vernadsky, George. *A Source Book for Russian History from Early Times to 1917*, Yale University Press, London 1972, III, 709.

15 Neil Harding (ed.), *Marxism in Russia: Key documents, 1879–1906*, (çev.) Richard Taylor, Cambridge University Press, New York 1983, s. 143–146, 149–215.

16 Service, *The Russian revolution*, s. 16.

17 Ascher, *The Revolution of 1905*, s. 24.

dönemde devrimci faaliyetlerdeki artışa rağmen, devrim sürecine en azından başlangıçta doğrudan etki eden grup, radikaller/sosyalistler değil liberallerdi.¹⁸ Rusya’da ilk II. Katerina (1762–1796) döneminde ortaya çıkan liberalizm, 1860’larda büyük bir ivme kazandı ve *zemtsvolar* etrafında yoğunlaştı. *Zemtsvolar* 1860’lardaki “büyük reformlar” çerçevesinde yerel yönetimi halkın sağlık, eğitim gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına dâhil etmek hatta karşılamasını sağlamak amacıyla kurulmuştu. Genel olarak üyelerinin yaklaşık % 43’ü aristokratlardan, % 39’u köylülerden ve geri kalanı ise tüccar ve din adamlarından oluşmaktaydı. Bir çeşit özerkliği olan bu kurumlar 1890’larda giderek değiştiler. Her şeyden önce bu dönemde *zemtsvolar*a avukat; profesör, gazeteci, yazar, doktor, mühendis gibi çok farklı gruplardan, bir anlamda “orta sınıfı” oluşturan eğitilmiş entelektüel kişiler ilgi göstermeye başladılar. Bütün bu gruplar, P. N. Milyukov ve P. B. Struve’in başını çektiği liberallerin 1903 yazında kurdukları *Özgürlük Birliği* (soyuz osvobojenie)’nin çatısı altında toplandılar ve “bürokrasiye ve kısmen otokrasiye muhalefet eder hale geldiler”. “Anayasal monarşi” başta olmak üzere, sivil hakların tanınması, hukukun üstünlüğü, bireysel hakların garanti edilmesi, temsili yönetim gibi birtakım haklar talep etmeye başladılar. Bazı yazarlarca 1905 devriminin “liberal-burjuva” bir devrim olarak tanımlanmasının nedeni, bu orta sınıfın devrime katkısından dolayıdır. Fakat orta sınıfın önemli bir grubunu oluşturan tüccar grubu, İran ve Osmanlı Devleti’ndekinin aksine anayasal hareketle, en azından 1905’ten sonrasına kadar, hemen hiç ilgilenmedi.¹⁹ Ayrıca gerek Ufa gibi merkezden uzak yerlerde gerekse merkezdeki *zemtsvolar*da, en azından devrime kadar olan dönemde, işçilerin ve köylülerin de önemli bir yeri vardı. Buralardaki entelektüel-işçi-köylü ittifakı, devrimden sonra dağıldı. Bu gruplar dışında, profesörler ve devrimci örgütlerin faaliyetleri yüzünden politize olmuş üniversite

18 Beryl Williams, “Russia 1905: Beryl Williams Marks the Centenary of the Revolutionary Year 1905, and Discusses the Impact of the Massacre outside the Winter Palace in St Petersburg, and the Complex Events throughout Russia That Preceded and Followed Bloody Sunday,” *History Today*, c. 55, Mayıs 2005.

19 Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 47; Nader Sohrabi, “Historicizing Revolutions: Constitutional Revolutions in the Ottoman Empire, Iran, and Russia, 1905–1908,” *The American Journal of Sociology*, c. 100, sy. 6 (Mayıs 1995), s. 1397; Ascher, *The Revolution of 1905*, s. 33 vd.

öğrencileri de anayasal mücadeleye destek verdiler. Öğrencilerin desteğinin en önemli nedenleri, karşı karşıya kaldıkları zorunlu üniforma, kısıtlı finansal yardım ve işsizlik gibi bazı somut sorunlardı. Daha da önemlisi, üniversitelerin 1863'te II. Aleksandr tarafından verilen özerkliklerinin 1884'te kaldırılmasıydı. Ve bu tarihten sonra üniversiteler, politize oldular ve rejim karşıtı bir hava içine girdiler.²⁰

Bu arada anayasal monarşi dışında liberallerle hemen hemen aynı taleplerde bulunan devrimciler, isteklerinin dikkate alınması için suikast eylemlerine giriştiler. Nisan 1902'de İç İşleri Bakanı D. S. Sipiagin'i suikastla öldürdüler. Bunun üzerine yerine kısa bir süre polis teşkilâtının başkanlığını yapmış Vyaçeslav Konstantinoviç Pleve getirildi. Pleve son derece katı ve otokrasi yanlısı bir bakandı. Ona göre, "ihtiyaçlar ve çıkarlar arasındaki dengeyi sadece güçlü bir otokrasi sağlayabilirdi. Kişiler hem çara bağlı bir tebaa hem de vatandaşlar olarak sadece otokrasi yönetimi altında çalışabilirlerdi." Böylesine katı bir yaklaşım sergileyen Pleve de Temmuz 1904'te bir suikast sonucu öldürüldü. Onun yerine Ağustos 1904'te İç İşleri Bakanlığı'na getirilen Prens Petro Svyatopolk-Mirskii, görece ılımlı ve reform yanlısı birisiydi ve *zemtsvoların* taleplerinin ciddiye alınması, en azından tartışılmasından yanaıydı. Mirskii bu görüşünü şu sözlerle ifade etti: "*Zemtsvoların* ulusal yasama içine dâhil edilmeleri gerekir, çünkü Rusya'da düşünen insanların yüzde doksan dokuzu bunu istemektedir. Hükümetin zamanında vermediği ödünler, aşağıdan bir devrim ihtimalini arttıracaktır."²¹ Mirskii'nin çabası ve *zemtsvoların* artan baskısı sonucunda Kasım 1904'te *Zemtsvo* Kongresinin toplanmasına karar verildi. 103 kişinin katıldığı ve 5.000 telgrafın geldiği kongre, bir anlamda liberallerin devrim öncesinde çarla uzlaşmak için attıkları son adımdı.

20 John Morison, "Russia's 1st Revolution," *History Review*, 2000; Ascher, *The Revolution of 1905*, s. 33-35; Geoffrey Hosking, *Russia and the Russians: a History*, Allen Lane, London 2001; Charles Steinwedel, "The 1905 Revolution in Ufa: Mass Politics, Elections, and Nationality," *Russian Review*, c. 59, sy. 4, (Ekim, 2000), s. 558; Robert Service, *The Russian revolution, 1900-1927*, Houndsmill, Basingstoke, Hampshire; Palgrave, New York 1999, s. 15.

21 Daniel Turnbull, "The Defeat of Popular Representation, December 1904: Prince Mirskii, Witte, and the Imperial," *Slavic Review*, c. 48, sy. 1, (Bahar 1989), s. 56.

Kongrenin toplanmasına hükümet kanadından biri olarak öncülük eden Mirskii'nin amacı, toplum ile hükümet arasındaki boşluğu kapatmak ve bunu sağlamak için rejimde köklü bir değişiklik yapılmadan *zemstvo* ve belediye meclisleri gibi toplumu temsil eden kurumları ve onların halk tarafından seçilen temsilcilerini yasama sürecine dâhil etmektir. *Zemstvolara* özellikle içindeki "üçüncü element" (radikaller) yüzünden şüpheyle yaklaşan Nikolas, bir yandan bürokratlarının toplum temsilcileri ile bazı düzenlemeler yapmasına en azından denemelerine izin verirken, bir yandan da *zemstvonun* ulusal politikada bir ses olma amacını "anlamsız bir rüya" olarak niteledi ve Aralık'ta sonlanan toplantıdan çıkan bildiriye özellikle halk temsili ilkesine itiraz etti. Araştırmacılara göre bu kararında otokrasiye olan güçlü inancı yanında; aynı görüşleri paylaştığı monarşi yanlısı eşi Maria Fedorovna, Büyük Prens Sergei, Kutsal Sinod'un başı Pobedonostsev ve Ekonomi Bakanı Witte'nin önemli bir etkisi oldu. Halk temsili ilkesinin reddi, liberallerle son uzlaşma fırsatının kaçırılması ve radikallerin elinin güçlenmesi demektir; ayrıca, araştırmacılara göre, eğer Nikolas Aralık'ta bu önerileri kabul etse idi, Ocak 1905'te patlak verecek devrimi engelleyebilirdi.²²

Devrimi tetikleyen nedenlerden biri de hiç kuşkusuz 1904 Şubat'ında patlak veren ve 1905 Eylülünde son bulan Rus-Japon Savaşı idi. Savaşın ana nedeni, Rusya ve Japonya'nın uzak doğudaki nüfuz mücadelesiydi. Başlangıçta bu mücadelede öne çıkan, 1898'de Çin'le bir anlaşma imzalayarak Liaotung'u 25 yıl için kiralayan ve Port Arthur'da bir deniz üssü kurma hakkını elde eden Rusya idi. Liaotung yarımadasının Rusya tarafından ele geçirilmesi, Japonya'nın tepkisine neden oldu. Fakat Japonya, Rusya'nın Kore'de Japon kontrolünü kabul etmesine karşılık, Rusya'nın Mançurya'daki hâkimiyetini tanımaya hazırды. Nitekim iki ülke arasında 13 Nisan 1898'de, yukarıdaki şartları içeren bir antlaşma imzalandı. Ancak bu anlaşma, 1900'de Çin'de çıkan Boxer ayaklanmasını bahane ederek birliklerini güney Mançurya'ya gönderen ve sonra da bu birliklerini çekmeyi reddeden Rusya tarafından ihlal edildi. Japonya İngiltere tarafından, Rusya ise Almanya tarafından muhtemel bir savaş konusunda desteklendiler; teşvik edildiler. Aslında hem "müttefiki" Almanya'nın, hem de karşısında yer

22 Daniel Turnbull, "The Defeat of Popular Representation, December 1904: Prince Mirskii, Witte, and the Imperial," *Slavic Review*, c. 48, sy. 1, (Bahar 1989), s. 56-69.

alan İngiltere'nin amacı, uzak doğuda Rus yayılmacılığına Japonya aracılığıyla engel olmaktı.²³

Ülkede daha önce bahsettiğimiz üzere köylü isyanları, grevler, protestolar devam ederken hükümetin, savaşa yol açma ihtimaline rağmen Japonya'nın taleplerini reddetmesi kritik bir karardı. Aslında hükümet içerisinde savaşı destekleyenler olduğu gibi karşı çıkanlar da vardı. Savaş Bakanı ve Mançurya'daki Rus birliklerinin komutanı Kuropatkin Rusya'nın Mançurya'daki nüfuzunu arttırmasından yana idi; Dışişleri Bakanı Lamzdorff ise daha yavaş bir politikadan yana idi. Rus çarını genişleme konusunda destekleyenler arasında kereste sanayiinden bazı iş adamları, Rusya İçişleri Bakanı ve Alman İmparatoru II. Wilhelm de vardı. İç İşleri Bakanı, Japonya ile yapılacak bir savaşın içerideki devrim dalgasını sakinleştireceğine inanıyordu. Sonunda, Rusya Japonya'ya savaş açtı ve beklenilenin aksine, iki yıl süren savaştan ağır bir yenilgi ile çıktı. Yenilginin başlıca nedenleri; kötü komuta, komutanlar arasındaki anlaşmazlık ve savaş için popüler desteğin olmaması idi. Mart 1905'teki Mukden Muharebesi'nde yenilen taraf Ruslar oldu. Pasifik donanmasının yıkılması ile Rusya, Baltık donanmasını devreye sokmak zorunda kaldı; boğazların kapalı olması Karadeniz donanmasını kullanmasını imkânsız kıldı. Tsuşima Deniz Muharebesi'nde Japonlara bir kez daha yenilen Rusya, barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı.²⁴ 5 Eylül 1905'te imzalanan Portsmouth Anlaşması'na göre Rusya, savaş tazminatı ödemeyecek fakat bunun karşılığında Çin üzerindeki haklarından vazgeçecekti. Ayrıca Sakhalin Adasının yarısından vazgeçmeyi kabul etti. Japonya ise Liaotung yarımadasını, Port Arthur, Dalny ve Güney Mançurya demiryolunu ele geçirdi. Mançurya daha önce olduğu gibi Çin'e bırakıldı. Kore bağımsız ilân edildi fakat Japonya'nın nüfuz alanında kabul edildi.²⁵ Bu savaş sonucunda Rusya, son on yıldır Asya'da kazandığı her şeyi kaybetti.

23 Barbara Jelavich, *A Century of Russian Foreign Policy*, J.B. Lippincott, Philadelphia 1964, s. 239.

24 Jelavich, *A Century of Russian Foreign Policy*, s. 245. Hosking, *Constitutional ...*, s. 45.

25 PSZRI, 25: 713–15, George Vernadsky, *A Source Book for Russian History from Early Times to 1917* (Yale University Press, London 1972 içinde) III, 697; Geoffrey Hosking, *Constitutional Experiment: Government and Duma, 1907-1914*, University Press, Cambridge 1973, s. 62.

Savaşın asıl önemli ve devrimle bağlantılı sonucu, alınan yenilgilerin çarın halkın gözündeki itibarına zarar vermesi; ayrıca daha devam ederken, mevcut sosyal, ekonomik krizi derinleştirme si oldu. İşçiler orduya alındığı için üretimde azalma oldu. Örneğin ipek üretimi % 25; yünlü kumaş üretimi % 15 oranında azaldı; ücretlerde düşüşler yaşandı. Ayrıca savaş sırasında alınan yenilgiler; muhalif grupların sayısını arttırdı ve onları birleştirdi.²⁶ Fakat devrimi asıl tetikleyen olay, Ocak 1905'te meydana gelen Kanlı Pazar idi.

9 Ocak 1905'te başını Georgii Apollonoviç Gapon'un çektiği çok sayıda işçi, yaşam ve iş koşullarını dile getirmek için çarla görüşmek amacıyla Kışlık Saray'a doğru yola koyuldular. İşçilerin liderliğini yapan ve eski bir papaz olan Gapon, Haziran 1903'te *St. Petersburg Şehri Fabrika ve Maden İşçileri Meclisi*'ni kurdu. Sosyalist-Marksist söylemlere sahip örgütün 1905 yılında yaklaşık 20.000 üyesi bulunmaktaydı. St. Petersburg valisi ve polis şefi gibi yetkililerle yakın ve güçlü bağlantıları olan Gapon, bu bağlantıları kullanarak işçiler lehine düzenlemeler yapılmasını sağlamaya çalıştı. Bunu başaramayınca, 3 Ocak'ta büyük bir grev organize etti; bu grev sırasında St. Petersburg'taki iş gücünün yaklaşık üçte ikisi (382 iş yerinde 100.000 kadar işçi) iş bıraktı. Bu da sonuç veremeyince Gapon, 300.000'den fazla işçinin imzaladığı bir dilekçeyi sunmak, şikâyetlerini ve isteklerini dile getirmek yoluna başvurdu. Dilekçelerinde işçiler, içinde buldukları kötü yaşam ve iş koşullarını anlatıyor; bu durumdan ve hatta yıkıcı sonuçlar getiren Rus-Japon Savaşı'ndan çardan ziyade, onun bürokratlarını ve yetkililerini sorumlu tutuyor ve taleplerini sıralıyorlardı. Bunların başında dini ve politik gerekçelerle tutuklananların veya hapsedilenlerin serbest bırakılması; konuşma, basın, dernek ve ibadet özgürlüğü gibi kişisel hak ve özgürlüklerin tanınması, eğitimin ücretsiz ve zorunlu kılınması bulunmaktaydı. Ayrıca işçiler, bakanların halka ve kanunlara karşı sorumlun kılınmasını, dolaylı vergilerin kaldırılmasını, 1861 sonrasında köylülerin omuzlarına yüklenen toprak satış taksitlerinin, kredi borçlarının iptalini, savaşın halkın isteğine uygun biçimde sonlandırılmasını talep etmekteydiler. Fakat Gapon ve beraberindekiler, dilekçeyi, dolayısıyla şikâyet ve taleplerini dile getiremeden, özellikle yürüyüşü ve gösteriyi engellemek

26 Howard D. Mehlinger, *Count Witte and the Tsarist Government in the 1905 Revolution*, Indiana University Press, Bloomington 1972, s. 18; David Parker, *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, s. 201.

için başkentte toplanan 9.000 piyade ve 3.000 askerden oluşan birliklerle karşılaştılar. Askerlerin kalabalığın üzerine ateş açması üzerine gösteri, çarla hiçbir bağlantı kurulamadan, yüzden fazla kişinin ölümüyle sonuçlandı. 14 Temmuz 1789'daki Bastil Baskını'nın Fransız İhtilali'nin başlangıcını oluşturması gibi, 9 Ocak 1905'teki Kanlı Pazar da, 1905 devriminin başlangıcını oluşturdu.²⁷ Japonya ile yapılan savaş hala devam ettiği için, çar ister istemez uzlaşma yoluna gitti. Ya da en azından öyle bir görüntü vermek istedi. Ama aradan bir ay bile geçmeden Şubat kararlarıyla verdiği ödünleri geri çekti.²⁸

Kanlı Pazar'dan sonra işçiler, umut bağladıkları "baba" çardan bir sonuç alamadıklarını görünce, daha da radikalleştiler. Sovyetlerdeki örgütlenmelerine hız verdiler. 7 Ekim 1905'te Demiryolu İşçileri Sendikası greve gitti. Sendika işçileri, hükümetten ücretlerinin "işçilerin ve ailelerinin maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde" arttırılmasını, çalışma saatlerinin günde 8, haftada 48 saatten fazla olmamak üzere yeniden düzenlenmesini, demiryollarının bütçesinden karşılanmak kaydıyla, işçiler için eğitim kurumları, kütüphaneler ve okuma odaları açılmasını talep ettiler. Ayrıca toplantı yapma ve grev hakkı ve konuşma özgürlüklerinin tanınmasını istediler. Son olarak, herkese eşit oy hakkı ve bütün politik ve dinsel suçlarla yargılanmış kişiler için genel af talebinde bulundular.²⁹ Köylüler ise Kanlı Pazar'ı *pravdanın* (adalet, ahlak, Tanrı'nın kanunu, bilinçli davranış) ve *vlastın* (otoritenin) zayıflaması olarak yorumladılar ve 1861'den beri sahip oldukları, "işleyenin" olduğuna inandıkları toprakları istediler. Elde etmek için de "ortak sorumluluk" bilincinden yola çıkarak isyan ettiler. Örgütlenmelerinde, devrim hareketinin merkezine *mir'i* (köy teşkilatını) ve köylüleri koyan Sosyalist Devrimciler önemli bir rol oynadı. 1905-1906 boyunca aristokratlara ait evlerin/malikelere yüzde on beşini yakıp yıktılar. Entelektüeller -liberal ya da radikal olsun- ve üniversite öğrencileri ise hem işçilerin hem

27 Ascher, *The Revolution of 1905*, s. 74-90.

28 Richard S. Wortman, *Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy*, Cilt II: From Alexander II to the Abdication of Nicholas II, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 2000, s. 396-397; Michael Florinsky, "Twilight of Absolutism: 1905," *Russian Review*, c. 8, sy. 4, (Ekim 1949), s. 322-324.

29 *Pravo* (8 Kasım 1905), 43, 1-2.; Gerald D. Surh, *1905 in St. Petersburg: Labor, Society, and Revolution*, Stanford University Press, 1989), s. 7-8.

de köylülerin hareketine destek verdiler ve daha önceki taleplerini yinelediler.³⁰ Entelektüeller, Rus-Japon Savaşı'nın Kırım Savaşı'na benzer bir etki yaratacağını; yenilginin hükümeti reformlar yapmaya iteceğini düşündüler. Bu yüzden anayasal ve diğer talepleri konusunda ısrar etmeye devam ettiler.³¹

Devrimin diğer önemli bir nedeni ve sonucu Rus olmayan halklarla ilgiliydi. Bu halklar arasında özellikle 1880'lerde uygulanmaya başlayan Ruslaştırma politikasına bir tepki olarak ulusal bir bilinçlenme başlamıştı. İsmail Gaspıralı (1851-1914) gibi isimlerin çabalarıyla Volga Tatarları ve Kırım Tatarları arasında Pantürkizm akımı yayılmaya başlamış; Tatar etkisini azaltmak için kurulan ve yerli halklardan öğretmenlerin çalışmasının yasak olduğu okullar, zaman içerisinde Kazak milliyetçiliğinin filizlendiği yerler olmuştu. Fakat Müslüman Türk halkların talepleri, 1905 devrimi öncesi, daha çok kültürel haklarını korumaya, genel olarak kendi dillerini ve kültürlerini açtıkları cedit okulları ve yayınladıkları gazete ve dergilerle geliştirmeye çalışmaktan ibaretti. Ancak Tatar aydınlarının çabaları ile gelişen milliyetçilik duyguları; Bolşeviklerin de çabaları ile 1900'lü yılların başlarından itibaren, Orta Asya'da rejim karşıtı bir harekete dönüşmeye başladı. 1900'de Krasnovodsk'ta ve 1902'de Karaganda madenlerinde grevler patlak verdi. Bu grevler diğer endüstri sektörlerine de yayıldı: 1902'de demiryolu işçileri greve gitti. 1904-1905'te Bolşevikler, bu bölgede Puşkin derneğini kurdular: Derneğin amacı, Pazar günleri işçiler için okullar açılmasını sağlamak ve okullarda dersler vermek, okuma odaları açmaktı. Bu derneğin faaliyetlerinden sonra Taşkent'te Türkler tarafından kurulan iki devrimci grup ortaya çıktı: Taşkent Genel Devrim Grubu ve Sosyalist Devrimci Merkez Komitesi. 1904'te ise bir diğer dernek faaliyete geçti. Bolşevik M. V. Morozov tarafından kurulan dernek, sadece Menşevik, Bolşevik veya Sosyalist devrimciler tarafından değil, Siyonistler ve Daşnaklar tarafından da ilgi gördü. Morozov, *Semerkant* isimli bir dergi yayınlamaya başladı. Bu faaliyetleri ve gerçek anlamda politik yaşama karışmaları devrimle birlikte özellikle devrim sonrası dönemde giderek çok daha arttı ve mümkün oldu.

30 Hosking, *Constitutional ...*, s. 367-371.

31 Adrian Jones, "Easts and Wests Befuddled: Russian Intelligentsia Responses to the Russo-Japanese War," David Wells and Sandra Wilson (ed.), *The Russo-Japanese War in Cultural Perspective, 1904-05*, Macmillan Press, Houndmills 1999, s. 153.

Devrim ve rejim karşıtlığının en güçlü olduğu yerler, okuma yazma oranının en fazla olduğu Baltık bölgesiydi. Hükümet bu bölgedeki karışıklıkları, diğer yerlerde olduğu gibi baskı yoluyla önlemeye çalıştı. Örneğin, 1898'de Genel valiliğe atanan General N. I. Bobrikov, 1899-1901 yılları arasında bu bölgenin bağımsızlığını kısıtlamaya yönelik politikalar uyguladı fakat bunlar karışıklığı önlemeye yetmediği gibi, Rusya'da yeni bir muhalefetin oluşmasına zemin hazırladı. Rus hükümeti bu muhalefeti, Finlandiya'nın bağımsızlığına yönelik politikalar izlemek yerine, bağımsızlığı kısıtlamaya yönelik birtakım başka girişimlerle bastırmaya çalıştı.³² Bu politikaların sonucunda Haziran 1904'te Bobrikov suikastle öldürüldü. Devrim patlak verdikten sonra ise özellikle 1906-1907'de bağımsızlık ve haklar için birçok gösteri yapıldı.³³ Finlerin mücadelesi, Rusya Müslümanlarınınkine göre çok daha politikti ve başlangıçlı devrim öncesine gitmekteydi. Ancak onlar da Rusya Müslümanları gibi devrimle birlikte politik taleplerini çok daha güçlü bir biçimde dile getirir oldular.

Hükümetin buna ve bütün protestolara tepkisi birtakım hakları kabul eden bir bildiri yayınlamak oldu. 17 Ekim 1905'te yayınladığı bildiri ile hükümet ilk olarak, Rus devletinin refahının, Rus halkının refahından ayrı düşünülemediğini belirtti. Ardından, “ülkedeki karışıklıkların halk arasında büyük bir rahatsızlığa neden olduğunu ve imparatorluğun birliğine bir tehdit oluşturduğunu” ifade etti. Bu durum için hükümetin öngördüğü çözümler; düşünme, konuşma ve toplantı özgürlüğü gibi birtakım sivil hak ve özgürlükleri tanımak ve 6 Ağustos kanunu ile açılması kabul edilen, seçimle başa gelecek yasama meclisleri (Devlet Duma'sı ve Devlet Konsülü) için seçimleri ilân etmek idi.³⁴

Bu manifestodan, hatta Nisan 1906'da açılan ilk Duma'dan sonra da devrimcilerin faaliyetleri artarak devam etti. Örneğin, Ekim Manifestosu'ndan sadece bir gün sonra, 18 Ekim 1905'te, Moskova Grev Komitesi toplandı ve protesto hareketlerine devam

32 PSZRI, 23: 170-71, *A Source Book for Russian History from Early Times to 1917* içinde, III, 701.

33 Theodore R. Weeks, “National Minorities in the Russian Empire, 1897- 1917”, *Russia under the Last Tsar : opposition and Subversion, 1894-1917*, Anna Geifman (ed.), Malden, Mass.: Blackwell Publishers, Oxford, UK 1999, s. 122-123.

34 Bernard Pares, *The Fall of the Russian Monarchy: A Study of the Evidence*, Alfred A. Knopf, New York 1939, s. 503-504.

kararı aldı. Komite, işçilerden grevi sonlandırmalarını ve işlerine geri dönmelerini fakat organize olmalarını ve sosyalizmin bayrağı altında daha önce başka devrimci ve muhalif örgüt ve partilerin talep ettikleri bütün sivil ve politik hak ve özgürlükler elde edilmeye kadar mücadele etmelerini istedi. Benzer bir şekilde St. Petersburg Sovyet'i (meclisi), 17–20 Ekim tarihleri arasında, yeni resmî basın organı *İzvestiya Soveta Raboçnik Deputov*'da (Sovyet İşçi Vekillerinden Haberler) yayınladığı bildirimlerde, işçileri işlerini bırakmaya, çalışmaya devam eden iş arkadaşlarını da iş bırakmaları için ikna etmeye çağırdı. “İnsanların bildirilere değil [Ekim Manifestosu'na referansta bulunarak] silâhlara ihtiyacı olduğunu; girilen yoldan geri dönüş olmayacağını” belirtti ve herkesi silâhlanmaya davet etti. Ardından *İzvestiya*, 2 Aralık 1905'te sendika ve örgütler olarak toplam 5 kuruluş tarafından ortaklaşa hazırlanan ve onaylanan “Ekonomi Manifestosu”nu yayınladı. Manifesto, herkesi greve gitmeye, devlet hazinesine yaptıkları ödemeleri bırakmaya, bankalardaki paralarını çekmeye çağırdı. Manifestoya imza koyan parti ve dernekler arasında “İşçi Vekilleri Sovyet”i, “Rus Köylü Birliği Baş Komitesi”, “Rusya Sosyal Demokratik İşçi Partisi Merkez Komitesi”, “Sosyalist Devrimci Parti Merkez Komitesi” ve “Polonya Sosyalist Parti Merkez Komitesi” bulunmakta idi.³⁵

Bütün bu gelişmelere rağmen, rejimin ayakta kalmasını sağlayan bazı faktörler vardı. Bunlardan biri hiç kuşkusuz Ekim Manifestosu idi. Kişisel haklar ve özgürlükleri tanıyan Ekim Manifestosu, devrime destek veren grupların dağılmasına, özellikle liberallerin köylülerden ve işçilerden desteğini çekmesine neden oldu. Bu anlamda, 1905 Devrimi burjuvanın işçi sınıfını yalnız bıraktığı 1848 Fransız devrimi ile benzerlik gösterir. Rejimin devrime rağmen devam etmesinin ikinci ve çok daha önemli nedeni, ordunun hükümete verdiği destektir. “Eğer askeri birliklerin çoğunluğu emirlere uymayı reddetselerdi, grevdeki işçilerin, isyancı köylülerin ya da uç bölgelerdeki ulusal azınlıkların tarafını tutsalardı, rejimin ayakta kalma şansı yoktu.”³⁶ Ordunun dışında merkezin diğer bir müttefiki, Kossak birlikleriydi. Ancak yapılan çalışmalar, bu birliklerin Rus-Japon savaşı sırasında hükümetle anlaşmalarına rağmen olması gerekenden çok daha farklı şartlarda ve yaygınlıkta seferber

35 Vladimir İ. Nevskii, 1905: *Sovyetskaya Peçat' i literatura o sovetak*, 1905: *Materialy i dokumenty*, 3 cilt, Gosizdat, Moscow 1925, s. 3, 8, 12, 3: 87–88.

36 Ascher, *The Revolution of 1905*, s. 167–168.

edilmelerinin bir sonucu olarak, özellikle Kanlı Pazar'dan sonra hükümetten desteğini çektiklerini göstermektedir.³⁷

1905 Devriminden sonra Duma seçimleri için birtakım legal partiler ortaya çıktı. Bu partilerden biri Ekim Manifestosu'nun ilkelerini destekleyen *Oktobristler* (Ekimciler) Partisi idi. İlimli-liberal bir parti olan Oktobristler Partisi, en çok toprak sahipleri, tüccarlar ve sanayicilerden destek buldu. Partinin lideri, Moskova'nın ileri gelen sanayicilerinden Aleksandr İvanoviç Guçkov (1862–1936) idi. Parti, anayasal monarşiyi destekledi. Kanun ve düzenle birlikte, devrimci akımların ve hareketlerin sona ereceğini savundu. Genel ilkeleri ise şunlardı: Rusya'nın bölünmez bütünlüğü ve birliğini savunmak; genel oy hakkı ile anayasal monarşinin gelişmesi ve güç kazanmasına katkıda bulunmak ve sivil özgürlükleri desteklemektir. Ayrıca parti, köylülere, Rus toplumunun diğer üyeleri ile eşit haklar verilmesini, köylülere toprağın yeniden dağıtılmasını; işçilerin bütün sosyal sağlık sigorta gibi güvencelerinin sağlanmasını, kadınlar ve çocuklar için çalışma saatlerinin kısıtlanmasını, işçilere grev hakkı verilmesini ama bunun şartlarının yasa ile belirtilmesini savundu.³⁸

1905 Devrimi sonrası ortaya çıkan bir diğer parti, *Soyuz Osvo-bojdeniya* (Özgürlük Birliği) ve *Zemtsvo* Anayasacıları Birliği gruplarının birleşmesinden oluşan *Kadet* (Anayasal Demokratik Parti) partisi idi. Partinin lideri, tarihçi Pavel Nikolyeviç Milyukov (1859–1943) partinin açılış konuşmasında, partinin özellikle demokratik bir cumhuriyet veya üretim araçlarının devletleştirilmesini istemediğini, çünkü bu sloganların bazı parti üyeleri tarafından kabul görmediğini, bazıları tarafından ise gerçekçi bulunmadığını belirtti. Genel olarak *Kadet* partisi, Rusya'nın birliğini ve özel mülkiyetin dokunulmazlığını savundu.³⁹

Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer parti, Rus Birlik Partisi idi. A. I. Dubrovin, N. E. Markov ve V. M. Purişkeviç gibi isimlerin liderliğinde 1905 güzünde kurulan parti, muhafazakâr bir programa

37 Shane O'Rourke, "The Don Cossacks during the 1905 Revolution: The Revolt of Ust-Medveditskaia Stanitsa," *Russian Review*, c. 57, sy. 4, (Ekim 1998), s. 583–598.

38 *Polnyi sbornik platform vsek Russkik političeskik partii*, 4. Baskı, St. Petersburg, 1978, s. 111–23.

39 P. N. Milyukov, *God bor'by, 1905-1906*, Obshcheyestvennaya Pol'za, St. Petersburg 1907, s. 97–98, 100; A. Tyrkova-Williams, "The Cadet Party," *Russian Review*, c. 12, sy. 3, (Temmuz 1953), s. 173–186.

sahipti. Parti, Rusya'nın bölünmez bütünlüğünü savundu ve bu bütünlüğün ancak, Ortodoksluk, Rus milliyetçiliği ve sınırsız otokrasi ile sağlanabileceğini ve korunabileceğini ileri sürdü. Ruslar Ortodoks oldukları için, Ortodoksluğa devlette önemli ve baskın bir yer verilmesi gerektiğini savundu. Devlet Konsülünün, otokrasinin gücünü sınırlamaktan uzak bir kurum olup, sadece Ruslardan oluşmasını talep etti. Ayrıca hükümetin çok geç kalmadan ve suistimal edilmeden, konuşma, basın, toplantı yapma gibi sivil özgürlüklere hemen kısıtlamalar getirmesi gerektiğini savundu.⁴⁰

Yeni partiler dışında eskiden beri süregelen devrimci partiler, bu dönemde gün ışığına çıktılar ve yasal bir nitelik kazandılar. Bunlardan Sosyalist Devrim Partisi (SDP), 1906 Ocağında bir kongre düzenleyerek programını açıkladı. SDP, kapitalistlerin mallarına el konulmasını, üretimin ve bütün toplumsal yapının sosyalist ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenmesini ve SDP içinde organize olacak işçi sınıfının mutlak bir zafere ulaşmasını savundu. İşçilerin iş saatlerinin ve ücretlerinin, işçi sendikaları ve hükümetlerce ortaklaşa belirlenmesini, toprağın devletleştirilmesini ve sadece iş karşılığı köylüye verilmesini, madenlerin devletin kontrolü altında olmasını kabul etti.⁴¹ Partiler, bu taleplerini açılan Duma'da da dile getirmeye devam ettiler.

Hükümet ilk olarak, Şubat 1906'da *Devlet Konsülünün Reformu Hakkında Kanun*'u yayınladı. Buna göre aristokratlar, kilise ve *zemstvo* temsilcilerinden seçilmiş üyelerle, hükümet tarafından atanan eşit sayıdaki temsilcilerden oluşan Devlet Konsülü, Devlet Duma'sı ile aynı yasama hakkına sahip olacaktı. Bundan böyle, adı geçen iki kurumun onayı olmaksızın hiçbir yasa geçerli sayılmayacaktı. Yasalar Duma tarafından görüşülüp, Konsül'e gönderilecekti. İki kurumdan birisi tarafından ret edilen yasalar geçersiz sayılacaktı.⁴² Devlet Konsülü'nde hükümet, atanmış üyeler aracılığıyla yasamada etkili olmayı, bir anlamda Duma'nın yasama gücünü kontrol etmeyi amaçladı.

Ardından 23 Nisan 1906'da, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan ve Nikolay'ın bizzat kendisi tarafından incelenen *Temel Devlet*

40 *Polnyi sbornik platform vsek Russkik političeskik parti*, s. 46-48.

41 *Programa i organizatsionnii ustav Parti Sotsialistov-Revolyutsionerov*, İzd. TsK PS-R, Paris 1906, s. 18, 22, 24-27, 28.

42 *PSZR*; 25: 640- 45, *A Source Book for Russian History from Early Times to 1917*, c. III içinde, s. 702-703.

Kanunları yayınlandı. Buna göre, otokratik güç çara aitti. Yasama yetkisi ise çar, Devlet Konsülü ve Devlet Duma'sının ortak yetki-sindeydi. Her ne kadar kanunlar, adı geçen iki kurum tarafından hazırlansa da, çarın onayı olmaksızın hiçbir kanun geçerli değildi. Savaş ve barış kararları çarın kendisine aitti. Ayrıca, kanunlarda Rus çarının mutlaka Ortodoks olması şartı konuldu ve çarın Ortodoksluğun koruyucusu olduğu kabul edildi. Bununla birlikte, kanunlarda Ortodoks olmayanlara, Yahudilere ve Müslümanlara dinî özgürlük tanındı. Kanunsuz yargılama, keyfi ev arama yasaklandı. Herkesin istediği yerde yaşayabileceği ve çalışabileceği kabul edildi. Hatta isteyenlerin yurt dışına çıkabileceği belirtildi. Herkese mülkiyet hakkı, silâhsız olmak kaydıyla toplantı yapma hakkı, düşünce özgürlüğü ve kanunlara aykırı olmamak kaydıyla dernek kurma özgürlüğü tanındı. Devlet Konsülü ve Duma'nın onayı olmadan hiçbir kanunun geçerli olmayacağı belirtildi. Bu, çarın onayı hakkındaki ikinci madde ile çelişmekte idi. Devlet Konsülü'nde çar tarafından atanmış üyelerin sayısı, seçilmiş üye sayısından fazla olamayacaktı.⁴³ İlk başta yasama yetkisini Duma'ya ve Konsül'e verdiğinden anayasal bir rejimin ortaya çıktığı izlenimini veren kanun, aslında önemli kararlarda çarı yetkili kılarak otokrasinin bir şekilde devamını sağladı. Özellikle çara, Duma'ya ve Konsül'e verilen ortak yetkiler dolayısı ile ilk Duma'dan başlayarak yasama sürecinde bazı sorunların çıkmasına zemin hazırladı.

Sonuç olarak, 1905 Devrimi, gerçek bir anayasal monarşi getirmekten uzaktı. Hatta bazı yazarlara göre bu özelliği nedeniyle; politik sistemde gerçek bir değişiklik getirmediğinden 1905'te yaşananları devrim olarak nitelenecek bile doğru değildi.⁴⁴ Bu yargıda haklılık payı olmakla birlikte, 1905 olayları, aldığı geniş halk desteği göz önüne alınırsa, hükümeti bazı ödümler vermeye zorlayan, sorunlu da olsa politik sistemde bazı değişikliklere yol açan; daha da önemlisi Rus halkını politik yaşamın içine daha önce hiç olmadığı kadar dahil eden ve bu yönüyle bir sonraki devrime zemin hazırlayan bir olaydı.

Ayrıca, sistemin öyle ya da böyle değiştirilebileceğini göstermesi açısından hem 1906'da İran'daki hem de 1908'de Osmanlı İm-

43 *Prokoly zasedanii soveşçaniya...po peresmotru osnovnyk gosudartsvennyk zakonov*, Gosudarstvenaya Tip., St. Petersburg:1906, s. 28-29, 32-35, 94.

44 Wood, s. 34.

paratorluğu'ndaki devrim için esin kaynağı olan bir ihtilaldi.⁴⁵ Fakat işçiler, köylüler, öğrenciler, liberal ve sosyalist entelektüeller ve Rus olmayan halklar gibi çok farklı grupların katılımından dolayı Rusya'daki devrim, hem İran'daki hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ihtilallerden çok daha geniş tabanlı bir hareketti. Daha da önemlisi, 1905 İhtilali, bazı yazarların haklı olarak belirttikleri gibi, 1917 devriminin bir provasıydı. Devrimcilerin 1905 devriminden çıkardıkları en önemli derslerden biri, orduyu da sürecin içine katmaları, kendi yanlarına almaları gerektiği idi. Nitekim 1917 devrimi belki de, birçok faktörün yanı sıra, ordunun devrimcilerin yanında yer almasından dolayı çok daha başarılı oldu.

Abstract

The Russian Revolution of 1905: A Reassessment

Even though it seems of secondary importance compared to the Revolution of 1917, the 1905 Revolution has a significant place in Russian history. To some scholars, it was a "rehearsal" for the 1917 Revolution; the first of a series of constitutional movements that inspired the 1906 Revolution in Iran and the 1908 Revolution in the Ottoman Empire. For some other scholars, on the other hand, it was a delayed "liberal-bourgeois" revolution that had many similarities with those in 1848; or it was a revolution influenced by the French Revolution of 1789. In fact, the 1905 Revolution was all of these; even more. This article aims to explain the reasons for the revolution and the government's response to it and evaluate its consequences. While doing this, it also makes some comparisons between the 1905 Revolution and the 1906 Iranian and 1908 Ottoman Revolutions.

Key Words: 1905 Revolution, Socialism, Liberalism, Constitutional Monarchy, October Manifesto.

45 Nikki R. Keddie, "Iranian Revolutions in Comparative Perspective," *The American Historical Review*, c. 88, sy. 3 (Haziran 1983), s. 586; Kansu, *1908 Devrimi*, s. 97.